

könyv
könyvtár
könyvtáros

2001
január

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

10. évfolyam 1. szám

2001. január

Tartalom

<i>Könyvtárpolitika</i>	
A FSZEK Központi Könyvtára megnyitotta kapuit	3
Rockenbauer Zoltán megnyitó beszéde	5
Hogyan piknikeljen a könyvtáros?	7
<i>Perszonália</i>	
Haraszi Pálné: Beszélgetés Kastaly Beatrixszal, az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló osztályának vezetőjével	12
<i>Műhelykérdések</i>	
Nagy Attila: Stagnálás, romlás vagy olvasásfejlesztés?	20
<i>História</i>	
Gerő Gyula: Emlékek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtáiról, könyv- tárosairól	25
Bényei Miklós: Polgárosodás és nyilvános könyvtárak Debrecenben	31
<i>Konferenciák</i>	
Moldován István–Drótos László: MIT-HOL	39
Pogány György: A zenei szekció jubileumi üléséről	44
Papné Angyal Ágnes: Tervek, ötletek, javaslatok az olvasás évére	46
<i>Kiállítások</i>	
Stockné Horváth Mária: A <i>Péceli Parnasszus</i> ébresztése	50
<i>Könyv</i>	
Katsanyi Sándor: Egy fontos kézikönyvről és olvasási kultúránk gyökereiről	54
Bényei Miklós: Repertóriumokról – párhuzamosan	59

From the contents

The new building of the Metropolitan Szabó Ervin Library opened. The opening speech of the Minister of Culture, Zoltán Rockenbauer (3);
Katalin Haraszti: Talk with Beatrix Kastaly, head of the Restauration Department of the National Széchényi Library (12);
Attila Nagy: Stagnation, decline or reading development (20)

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Debreceni Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Drótos László*, a Miskolci Egyetem informatikusa; *Gerő Gyula*, a Könyvtáros ny. főszerkesztője, a Könyvtári Levelezőlap alapító szerkesztője; *Haraszti Pálné*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Katsányi Sándor*, a FSZEK ny. főosztályvezetője; *Moldován István*, az OSZK osztályvezetője; *Nagy Attila*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Papné Angyal Ágnes*, a Debreceni Megyei Könyvtár munkatársa; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Stockné Horváth Mária*, a Magyar Nemzeti Múzeum ny. könyvtárosa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az ETO-Print Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Balogh Mihály**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A FSZEK Központi Könyvtára megnyitotta kapuit

Amikor *Fodor Péter*, a FSZEK főigazgatója az MKE XXXII., tavalyi vándorgyűlésén feltette a kérdést: „Mennyivel tud többet és mást a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint...” – sokan gondolhatták, a címnek nem is sugalmaiból, hanem litterális jelentéséből kiindulva, hogy vagy valami igen-igen nagy dolog van történőben a FSZEK-ben, vagy a főigazgató úr igen-igen szerénytelen (legalábbis túlon túl komolyan veszi a jó bornak is kell a cégér-féle marketinges szlogeneket, netán át is esett már a ló másik oldalára). Akár kajánul, akár ámuldozva várta is valaki a választ, az mindenképpen megdöbbenette és felcsiklandozhatta. A 3K – természetesen – boldog örömmel közölte Fodor Péter expozéját, így olvasóink több mindenről – szinte, sőt nem is szinte – előre értesülhettek (ld. 3K, 2000. szeptember). Arról is, hogy szó sincs marketing-szlogenekről, kivált nem szerénytelenségről (az ellenkezőjéről sokkal inkább, csaknem önkínzó módon), de arról is, hogy valóban valami igen fontos történik, immáron történt a FSZEK-vel, a FSZEK-ben 2000 utolsó heteiben. A Központi Könyvtár ugyanis megnyitotta kapuit, naponta várja és kiszolgálja olvasóit. Lehet ennél nagyobbat mondani? Természetesen igen. Mert ez a FSZEK már nem az FSZEK. Hogy milyen hát? Olyan, amilyenek Fodor Péter cikke bemutatta, tervrajzokkal, alaprajzokkal, adatok sokaságával, koncepciók minuciózus elemzésével-pertraktálásával élénk vetítette, olyanféle mondatokba sűrítette, mint amelyeket most muszáj idéznünk: „Ez év őszén [2000-ről van szó] lezárul egy korszak. A szakmai szempontból és a lehetőségek oldaláról egy merőben új korszak kezdődik [immáron kezdődött!]. A beruházás nehézségei, az átmeneti állapot, a csökkentett szolgáltatás próbára tette az olvasót és a könyvtárost egyaránt. Az adatok azt igazolják, hogy érdemes volt az elmúlt másfél évben nyitva tartani, az olvasók megértését kérni. Könyvtárosaink megfeszített munkával szolgáltattak és költöztek. Napról-napra alakul és formálódik az új könyvtár, és ez jóleső érzés mindenkinek, aki részese lehet ennek a korszaknak. A Központi Könyvtár 2000-től modern, nagyvárosi könyvtárként kíván működni [immáron működik!], melyet a használó életútja bármely pontján igénybe vehet, legyen igénye akár könyvre, folyóíratra, szakirodalomra, akár szakkönyvtári ellátásra, nyújtott idejű hozzáférésre, elektronikus vagy hagyományos formájú információra, közművelődési térre, szórakozásra, pihenésre, hasznos szabadidő eltöltésre vagy egyéb, önkiteljesedést segítő feltételrendszerre. Az új központi szolgáltatások, a régiék újjászervezése részben gazdaságosabb működést tesznek lehetővé, részben biztosítják a rendszer egyszerűségét, átjárhatóságát. Célunk olyan ésszerű és gazdaságos szolgáltatások szervezése, melyek megszüntetik a korábbi párhuzamosságokat, hatékonyan működtethetők. Központi könyvtárunk a korábban megszokott dolgozószobaként működik majd [értsd: működik immáron több hete], de új tereinek kialakításával, a közművelődési funkció erősödésével alkalmassá válik az emberi kapcsolatok ápolására; ta-

lálkozóhelyként, zenei, irodalmi események helyszínéeként várja a főváros lakosságát”. Valójában egy új (központi) könyvtárról van szó, egészen bizonyosan a legfontosabb új magyar könyvtárak egyikéről. Lehetne persze e könyvtárról is, az eseményekről magukról is (sajtófogadás, ünnepélyes megnyitó miniszteri, főpolgármesteri, főigazgatói stb. beszédekkel, remek művészi teljesítményekkel stb.) felsőfokon, lelkesülve-lelkendezve beszámolni. Nem is lenne ez a lelkesültség hamis vagy erőltetett. Mi azonban úgy gondoljuk, túl nagy eseményről van itt szó, semhogy „megúszhatnánk” ennyivel. Egy igen nagy nyelvész mondotta egyik kollégájáról, akit sokan lebecsültek, lévén hogy kizárólag szótárakat készített, igaz, kitűnő szótárakat: Hát ti nem tudjátok, hogy egy igazi szótár megalkotása egyben és nélkülözhetetlenül egy hatalmas nyelvi rendszer – grammatika, szintaktika, pragmatika, szemantika – alkotó rekonstrukciója is? Hogy sokkal több, mint akárhány szaktanulmány vagy monográfia? Hát mi, könyvtárosok ne tudnánk, hogy egy könyvtár, egy igazi könyvtár felépítése, berendezése, kialakítása, beindítása (stb.) sokkal több, mint akárhány könyvtári tárgyú disszertáció? Hogy – amiként Schopenhauer szerint az építészet megtestesült, jégbe fagyott zene, akként egy új könyvtárpépület (persze nem csak a falak) egy megtestesült könyvtártudományi monográfia, kézikönyv? Valóra vált (és nem megfagyott) korszakos tudás és szakértelem? Persze tudjuk. Ehhez képest szeretnénk viselkedni is. Ígéretet kaptunk arra Fodor Péter főigazgatótól, hogy munkatársai, az egyes részlegek, osztályok, nagyobb egységek vezetői sorra-rendre beszámolnak a 3K-ban arról, micsoda is az új Központi Könyvtár. Miért ilyen, hogyan lett ilyen, mi az értelme, hogy ilyen lett, mit tesz a status persens lehetővé és miért, hogyan működik stb. A neostrukturálisok ma fölöttébb kikezdett szellemi hozományából alig maradt valami is az utókorra. A modellteóriák azonban még funkcionálnak. Az a válfajuk is, amely szerint igazán leírni valamit csak úgy lehet, ha a szerkezeti, a működési és az interstrukturális modelleket egymásra vetítjük (miután persze külön-külön megalkottuk őket). Valami ilyesmit várunk a közeljövőben a FSZEK munkatársaitól, akik bizonyos szolgáltatni is fogják ezeket a modelleket és kombinációikat is.

Addig pedig nyugodtan olvasgathatjuk az olyanféle írásokat, mint Bojtár Iván Andrásét (a Népszabadság 2000. november 23-i számában), aki címbe is kiemeli, hogy *Nagy sajtban kis égerként* kell bolyongania a látogatónak a FSZEK új Központi Könyvtárában, hisz – ezúttal alcímről van szó – *Csinos zsákutcák, kényelmes fotelek*, illetve, még mindig alcím – *Töredezett apró terek, szuszakolt funkciók* várják. Nem a szerző kompetenciáját vonnánk kétségbe (az OCTOGON Építészkritikai Műhely vezetőjéről van szó), hanem – sajátosan posztmodern – esztétizmusát véljük inadekvátnak a tárgyhoz, azt a „hozzáállást”, amely cikkének első bekezdéséből rekonstruálható. Idézzük: „A könyvtárnak atmoszférája van. Csendje. Tompított hangú világa. Valahonnan kintől beszökik az olvasóba egy-egy lánykacaj [Vajon politically correct képzettársításról van itt szó? A feministák vajon mit szólnának?] Illetéktelen életöröm ott, ahol a múlton túl áll az idő. A többség halkan sercegő tolla fölé hajol [Mikor hallottunk utoljára sercegő, régi, „igazi” tollat?] Asztalon fekvő könyvet figyel és a toll végéből szivárgó festék értelmes kacskaringóit. Haja mögül valaki ferdén kinéz. Elfogadó tekinteteket keres. Lehetne szólni az áhítatról is, de az már sok lenne. Akinek nincsen, félreértene, akinek van, hiábavalónak tartja. Evidenciáról minek beszéljen az ember”. A biedermeier szép dolog, az építészetkritika is. Lukács György úgy vélekedett, hogy a

csokoládé finom, a fokhagyma is ízletes, mégis ki enne csokoládét fokhagymával. Mi azonban úgy érvelnénk, hogy lássuk előbb a sokféle modell egymásra vetülését. Vetülnek-e rendszeren? A gyakorlatban – immár igen sokan megtapasztalhatták – igen, sőt, nagyon igen. De kiállják-e a beszámolók prózáját: a puding próbája az evés. Ennivalót fognak kínálni a 3K következő számainak a FSZEK Központi Könyvtáráról szóló részei.

Most azonban még nem erről van szó. Úgy hisszük, nem méltathatnánk szebben-jobban azt a hatalmas ajándékot, amit nemcsak a fővárosnak (bár persze elsősorban annak), de az egész országnak jelent a FSZEK új Központi Könyvtára, mint ha *Rockenbauer Zoltán*nak, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma vezetőjének megnyitó szavait alább idézzük. (Tesszük ezt annál szívesebben, mert a miniszter az olvasót emeli ki beszédében, azt a témát érintve, amelyről a 3K jelen számának több cikke is szól. (VK)

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Egybegyűltek!

Hamvas Béla szerint bizonyos nélkülözhetetlen könyvek közül „*az egyiknek legalább mindig az éjjeliszekevényen kell lennie, hogy az ember, ha nem is többet, elalvás előtt egyetlen szót elolvasson, és az emberi lét igazi tartalmából legalább valamit az éj sötétségébe világításul magával vigyen.*” Hamvas száz könyvet (életművet) talált nélkülözhetetlennek, de már ő is belátta, hogy a lista több mint szűkös, s az egyéni ízlés ugyancsak befolyásolhatja tételeit.

A gondolkodó ember legnagyobb „bűnözése” a könyv. Soha nem elég belőle. A baj ott kezdődik, amikor már nem tudhatunk akkora éjjeliszekevényt vagy könyvespolcot vásárolni, ahol minden, ami fontosnak tűnhet, elférne. Nem véletlenül született hát meg az évezredek találmány, a tudható tudások tárháza: a könyvtár.

A könyvtárnak a benne felhalmozott emberi aggyal átfoghatatlan tudás miatt mindig is sajátos, már-már misztikus hangulata volt. Ez készítette Vörösmartyt tépelődésre, hogy a Gondolatok a könyvtárban c. szerében feltegye a híres kérdést: *Ment-e a könyvek által a világ elébb?* Nos, nehéz a válasz: s hogy *jobb*ak lettünk-e általuk – biz’ isten nem tudom. De hogy semmire se mennénk nélkülük – ebben biztos vagyok.

Ráadásul a könyvtár nem egyszerűen *könyvek tára*, sőt egyre kevésbé az. Könyvtárrá a szolgálattól és szolgáltatásoktól, és még inkább az olvasóktól válik. Az olvasói körtől, mely folytonosan változik, mégis hű baráti társaság. Mert könyvtárba járni tanulás és pihenés egyszerre. Egyszerre jelenti a folyamatosan megújuló ismeretek tárházát és a gondúzó kikapcsolódás forrását.

A könyv szenvedély: eszköz és cél egy jelenségben. Kutatók ezrei görnyednek dokumentumok erdei fölé, hogy aztán újabb és újabb kötetekkel gazdagítsák az emberiség már így is gigantikus gyűjteményét. Céljuk: a kézzel fogható újraélhető ismeret. Amelyre újabbak és újab-

bak épülnek. A könyv annak érzülete, hogy birtokolunk valami igazán fontosat.

Pedig a könyv felett számtalanszor elmondták már a temetői gyászbeszédet. Hol a mozi, hol a tévé, a video – újabban a világháló térhódítása miatt. De az egyre látványosabb konkurenciák nem tudták helyettesíteni az olvasást. Egy jól működő könyvtárat nem szoríthat ki sem egy videotéka, sem egy internetcafé. A könyv jól használta ki a modernizáció vívmányait. Gyepelőre fogta és saját szolgáltatába állította a digitalizációt. A sokat szidott számítógépből segédeszköz lett. Így váltják fel a komplikált leltári számokat egyszerűen kezelhető vonalkódok, s lesz a félórányi kereső lapozgatásból néhány „klikk” az egérrel. Ma egy könyvtár ezredvégi igényeknek és századok óta változatlan elvárásoknak egyszerre kell megfeleljen. Magas színvonalon kell szolgáltatnia.

És engedjék meg, hogy néhány személyes szót is szóljak. Hiszen számomra a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár több, mint egy közkönyvtár, sőt több, mint egy nagykönyvtár. Számomra az első *igazi* könyvtár, hiszen 8-os általános iskolásként – inkább úgy mondanám: személyi igazolvány-tulajdonosként – ide iratkoztam be először, itt tanultam meg kitölteni a kölcsönző lapot, a betűrendes és a szakkatalógus használatát, s itt fizettem először késedelmi pénzt.

Arra is emlékszem, hogy akkoriban kissé furcsán néztek az itt megjelenő kisdíákra, mondván – miért nem a közeli fiókkönyvtárba megy az ilyen olvasópalánta. Engem azonban ekkoriban az őslénytán érdekelt (*sic transit gloria mundi*), és nem hagytam magam eltéríteni, mondván báró Nopcsa Ferencet hiába kérnék ott. Most azonban gyermekkönyvtári részleggel bővül az ódon és tiszteletreméltó intézmény – a diákok ma már fokozatosan és a maguk természetességével fognak beletanulni, felnőni a nemzeti gyűjtőkörű nagykönyvtárhoz.

S aki egykori diákként vagy egyetemistaként volt bentlakója e helynek, most alaposan elcsodálkozhat. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tudósszobából hasznos terekben gazdag palotává nemesült. A változás impozáns. Százalékokban, polcfolyóméterben, modernizációban egyaránt. S főként a szemléletben, amely egyre inkább tudomásul veszi, hogy hányféle kibővült igénnyel fordulhatnak hozzá. Felkészültnek kell lennie szakmai alaposságból, az aktuális tanulmányi és informatikai követelményekből. Mert a könyvtár örök, de változnia kell a korról, hogy valóban örök maradjon.

Hogyan piknikeljen a könyvtáros?

„Hogy lehet az, hogy a tömegemberben ennek ellenére [a szerző a tudomány gazdagságot, kényelmet, egészséget és jólétet generáló egyetemeres hatásáról szólt korábban] semmiféle nyoma sincs annak, hogy a tudomány támogatására pénzt vagy figyelmet áldozna? Messze vagyunk ettől, hisz a háború után [az első világháborúról van szó] a tudomány embere lett a társadalom új páriája. S hogy világos legyen: fizikusokról, vegyészekről és biológusokról beszélek – nem filozófusokról. A filozófiának nincs szüksége a tömeg pártfogására, figyelmére, se a rokonszenvére. Megőrzi az a teljes haszontalanság vonását, s azzal menekül attól, hogy bármi módon függjön az átlagembertől” – írja egyik leghíresebb művében a nagy spanyol Ortega y Gasset. És – a maga módján – kiválóan asszisztál hozzá a kitűnő könyvtáros, Havas Katalin, aki – Győri Erzsébet utalt rá egy nagy hatású vándorgyűlési előadásában (3K, 1999. szeptember) – ironikusan fájdalmának és csalódottságának adott hangot amiatt, hogy Hankiss Elemér vagy Almási Miklós helyett, hogy népszerű és az olvasók által állandóan keresett műveinek, irodalmi dolgozatainak, elemzéseinek többszörösen jav., bőv. kiadásával foglalkozna, helyett, hogy újabb és újabb hasonló művek írásának szentelné magát, egyre inkább elmerül a filozofálásba, az emberiség gondjainak teljesen fölösleges boncolgatásába. Nos, mi ezúttal Ortégával is, Havas Katalinnal is vitatkoznánk, sőt azokkal is, akik a Horváth–Papp, *A könyvtáros kézikönyve* kapcsán antifilozofikus nézeteknek adtak hangot, sokallván a bölcseletet a kézikönyvben, fölöslegesnek, túl nehéznek, természetlennek, meddőnek tartván–állítván azt. (E körből ld.: 3K, 2000. február, kivenném Monok István csak látszatra hasonló hozzáállását-kritikáját. Az ő esetében valami másról volt-van szó, hogy miről, reméljük nem túl sokára egy 3K-cikkből fog kiderülni.) E vitára az ad okot és lehetőséget, hogy kötetben is megjelent Radnóti Sándor *A piknik* című filozófiai traktátusa (először a Holmi 1998/2–3-as számában látott napvilágot, most *A piknik. Írások a kritikáról*. Bp., 2000. c. kötetben olvasható.)

E kisded cikk elsődleges célja persze nem a vita, annál sokkal fontosabbnak tartja e sorok írója azt, hogy a nevezett tanulmány könyvtárosok sokasága által is elolvassassék, végiggondoltassék. A filozófia „becsületének” mentése-mentegetése csak származékos „haszon” lehet, ha egyáltalán. Azért arra felhívnom a figyelmet, hogy nem mindig az számít primer, elsődleges, „kötelező” szakirodalomnak, ami az adott diszciplína keretei közt jelenik meg, annak védjegyét viseli. Ismeretes, hogy – csak példaképp hivatkoznánk rá – a pedagógia újabb és újabb fejleményeit, paradigma-váltásait, felfedezéseit szinte sohasem a pedagógiai szakirodalomban megjelent, mintegy önnemzéssel született értekezések, dolgozatok, monográfiák hozták. Sokkal inkább olyan távoli szakmák termékenyítették meg a pedagógiát (nevelés- és oktatásméleletet stb.), mint a pszichológia, a filozófia vagy épp a kultúrhistoria (az olyanféle munkák, mint Bühler Gestalt-theorie-ja, Dilthey megértésmélete, vagy Ellen Key Das Jahrhundert des Kindes-je stb.). A könyvtáros szakmát, a könyvtáros

látás- és szemléletmódot, a könyvtári szakirodalmat sem feltétlenül a könyvtárszakma új meg új publikációi lendíthetik előre, változtathatják meg, módosíthatják, hanem – például – az olyanféle munkák, mint Radnóti Sándor traktátuma.

De hát miről is szól tanulmányában a filozófus szerző? Mindenekelőtt az olvasó szerepének „rendkívüli mértékben” való fölértékeléséről, fölértékelődéséről beszél. Persze az irodalmi művek befogadása, újraalkotása, értelmezése vonatkozásában, de nyilvánvalóan nagyobb távlatokat tartva szem előtt. „A 60-as és 70-es évek az olvasó(k) rehabilitációjának, középpontba állításának tekintetében valóban sarkalatos fordulatot hoztak, olyasfélét, amit a tudományelmélet paradigmaváltásnak szokott nevezni. A fordulat mottójául bizvást választhatnánk Brecht híres sorát »Tisztelt közönség, kulcsot te találj...« Az olvasó felé fordulást gyakran már tanulmányok vagy könyvek címről is leolvashatjuk. Csak a legfontosabbak közül említve néhányat: *Egy olvasói irodalomtörténetért* (Harald Winrich, 1967), ...*Az olvasó az Elveszett paradicsomban; Irodalom az olvasóban: affektív stilisztika* (Stanley Fish, 1967; 1970), *Az irodalmi befogadás dinamikája; 5 olvasó olvas* (Norman N. Holland, 1968; 1975), *A szövegek felhívó szerkezete. A meghatározatlanság mint az irodalmi próza hatásfeltétele; Az implicit olvasó. A regény kommunikációs formái* (Bunyanról Beckettig; *Az olvasás aktusa. Az esztétikai hatás elmélete* (Wolfgang Iser, 1970; 1972; 1976), *A szöveg öröme; Az olvasásról* (Roland Barthes, 1973; 1975), *Olvasatok és érzések* (David Bleich, 1975), *Az olvasás sorsa* (Geoffrey H. Hartman, 1975), *A félreértés térképe* (Harold Bloom, 1975), *Az olvasó szerepe* (Umberto Eco, 1979), *Az olvasás allegóriái* (Paul de Man)”. Satöbbi – teszem hozzá én, Radnóti viszont még hosszasan sorolja, egyelőre csak a címek tanúságát idézve, szinte kifogyhatatlanul (pedig a listát bármelyikünk kiegészíthetné – többek közt akár hazai szerzők neveivel, műcímeivel is). A lényegre azonban kitűnően utal ez a lista is: a klasszikus és kanonikus irodalmi hármasságból (mindnyájan emlékeztünk Horváth János meghatározására az irodalmi alapviszonyról), a szerző, a mű és az olvasó triászáról – a paradigmaváltás következtében – a harmadik tag lépett elő, messze maga mögé utasítva a triász első két tagját. (Szerb Antal fogalmazta meg annak idején a triászok „törvényét”, mely szerint minden nagy triászból szükségképpen kiderül, hogy egyikük jelentéktelen, akár a régi rómaiak triumvirátusaira gondolunk, akár a magyar irodalom olyan hármasságaira, mint a Petőfi–Arany–Tompai triász vagy a franciákéra – Baudelaire–Verlaine–Rimbaud stb.

Ennek a paradigmaváltásnak, az olvasó fölértékelődésének természetesen nemcsak súlyos és mély kultúrelméleti és fejlődéstörténeti okai és feltételei vannak (Radnóti tanulmánya alaposan elemzi őket), nemcsak esztétikai–irodalomelméleti következményei és folyományai (ugyancsak bőségesen dokumentáltatnak a piknikben), de – és számunkra ez lehet az igazán fontos – hatalmas holdudvara is van. Kiterjedt és roppant sokszálú hatásmezeje, horizontja, perspektívája (mindhárom szó mást és mást jelent persze, de mindháromra érvényes a hangsúlyeltolódás, -átrendeződés generáló–felfokozó–kiterjesztő volta). Nem tudnánk végigmenni mindegyiken, épp csak szemelgetnénk közülük.

Az egyike Radnóti is utal, ám épp csak utal, nem ez lévén igazi tárgya. Az olvasástörténetről van szó. Az „olvasásfordulat” vagy olvasófelértékel(őd)és nem annyira oka, mint inkább párhuzamosa volt az olvasástörténet diszciplínája kialakulásának és hatalmas fejlődésének. Radnóti szerint a neves szerző, Roger Chartier

hírhedtté vált kérdésére: Ist eine Geschichte des Lesens möglich? (Lehetséges-e egyáltalán az olvasástörténet?) eleddig egyetlen átfogó, tudományosan értékelhető válasz született (Alberto Manguel *A History of Reading* c. könyve, New York, 1996). Mi, könyvtárosok abban a helyzetben vagyunk, hogy megtöbbszörözhetjük Radnóti példáját. Ezúttal kiváló hazai kutatási eredményekkel is, hisz az ún. szegedi iskola, Monok István iskolájának produktumai közkézen forognak, a szakirodalom állandóan recens termékei. De ebben a vonatkozásban kiváló tanúbizonyosságot tesz Katsányi Sándor esszérecenziója is a 3K jelen számában. És ezt az olvasástörténetet „műveli” – nolens volens és persze a gyakorlatban, nem a teóriában vagy a historiográfiában – minden állománygyarapító, minden deziderátakatalógust, keresőlistát készítő könyvtáros, sőt minden olvasószolgálatot végző kolléga is. Hisz – Kosáry Domokos kedves fordulata, gyakorta hallhattuk, olvashattuk tőle – a történelem totális valami, ami tegnap ma volt, ma már – mindenestül – történelem. Mutatis mutandis: olvasástörténelem.

Amiként – ezt meg Szűcs Jenő szerette mondogatni – a történelem a múlt szociológiája, akként az olvasáskutatás a jelen olvasástörténete. Az olvasót felértékelő, az irodalmi alapviszony hármasságát egyre redukáló (persze nem igazi és főleg nem végletes-végleges redukcióról van szó) filozófiai–esztétikai–irodalomelméleti koncepciók előtt már létezett olvasáskutatás. Mint annyi más esetben: nemcsak nálunk is, hanem világviszonylatban is az elsők közt Magyarországon. Ismeretes dolgokra kellene itt utalnom, ezért inkább csak néhány nevet sorjáztnék: Kamarás István, Katsányi Sándor, Nagy Attila, Gereben Ferenc... És ugye azt sem kell hangsúlyoznom, hogy az olvasáskutatás is mindannyiunk „kenyere”? Hisz nemcsak annak – publikált – eredményei orientálnak minket, könyvtárosokat, hanem azt mi magunk is végezzük napra nap. Akár a tájékoztatópultnál ülve, akár az olvasószolgálat frontján küzdve, akár – last but not least – az Új Könyvek szerkesztőségében tevékenykedve.

De, jóllehet az eddig említett példákat is meggyőzőeknek, nyomósaknak érezzük-véljük, azért azt hisszük, ez a paradigmaváltás még fundamentálisabb területeken is számba vehető, megfigyelhető. Közülük is csak kettőt vennék közelebről szemügyre. A stratégiai tervezésre és a minőségbiztosításra gondolnánk. Persze nem azt véljük, hogy e két – immáron közkeletű – fogalom e paradigmaváltás kapcsán, mentén került volna előtérbe. Hisz sokkal régebbiek annál (még a minőségbiztosítás is az). Nem magukról a fogalmakról, tevékenység- és biztosítástruktúrák szerkezetében bekövetkezett változásokról szólnánk, ha csak érintőlegesen is. Nem idéznénk alapvető meghatározásokat sem a stratégiával, sem a minőségbiztosítással kapcsolatban. A 3K legutóbbi számaiban, elsősorban Skaliczki Judit, Zalainé Kovács Éva, Téglási Ágnes, Herman Ákos (és társaik) megnyilatkozásaiban, előadásszövegeiben bárki utána nézhet ezeknek. (Annak idején azt is kértük olvasóinktól, egy-egy ilyen meghatározását kétszer is olvassanak el, jegyezzenek meg, ezentúl erről [is] szól majd napi életünk, a könyvtárosság mint olyan. Amikor is persze Skaliczki Juditot parafrazeáltuk, hisz ő szokta volt mondani a többszörös olvasást, persze a könyvtári törvénnyel kapcsolatban, kivált ha azt kellett tapasztalnia – mondjuk a könyvtári nyilvánosság – nyilvános könyvtáriság kapcsán kelt vitákban –, hogy a törvényben megoldható dolgoknak nem sikerült áttörniük bizonyos kommunikációs falakat.) Tehát stratégia; amelyben szolgálatról, szolgáltatásról, igények kielégítéséről, az igények elébe menetelről, az alapokra való kon-

centrálásról (stb.) van szó. Szóval az – ebben a vonatkozásban így is nevezhetjük – olvasóról. Mint a stratégiai terv és tervezés vonatkoztatási pontjáról, fókuszáról. Persze, hogy nem az olvasófelértékel(őd)és itt az ok. Még csak nem is ez a hivatkozási alap (hanem mondjuk az, hogy kinek a pénzéből és kinek a – mindegy: latens vagy explicit – kívánságára szolgáltunk). De hát Radnóti traktátusa sem csak regisztrálta ezt a bizonyos felértékel(őd)ést, az olvasó középpontba kerülését. Igaz, az ő koordinátái egészen mások voltak. Ám, ha az indíciumok egy irányba mutatnak – már Emil Staiger részletesen kifejtette ezt –, tudhatjuk, hogy jó irányba indultunk. És a Radnóti által jelölt-kimutatott indíciumok éppen hogy megerősíthetők, nyomatékozhatják a más irányból és kiindulásból érkezőket, jelzetteket. Mert mit mond A piknik című tanulmány vonatkozó paszszusa? „Hogyan értsük ezt a paradigmaváltást? Olyan, három évtizeddel ezelőtti eszmetörténeti fordulatonak, amelyet egykor új paradigma fog felváltani? [Ami az irodalomtudományt illeti, minden bizonnyal ez a helyzet. Lásd az újpozitivizmus egyre győzelmesebb előretörését!] Ez lehetséges, noha inkább a radikális olvasóra orientált elmélet mérleghiányának revíziójából, vagy ettől az elmélettől független tradícióból következő visszatérések és újrakezdések várhatók. Umberto Eco kifejezésével élve az intentio lectoris elsődlegességével szemben az intentio auctoris vagy az intentio operis szempontjából való kísérletezés. [E ponton szabad felidézni azt a rendszer-váltás-változás kapcsán felvetődött gondolatot, mely szerint – a szabad vállalkozások korában – természetesen lesznek gazdag belépti-használati díjkért működő magánkönyvtárak, amelyek bőséges kínálatát nyújtják a kriminek, horroroknak, bestsellernek, pornográfiának, »aluljárós« irodalomnak (stb.), és lesznek az állami, önkormányzati, »közszolgálati« könyvtárak, amelyek mindezekről lemondhatnak, és válhatnak azzá, amivé belső entellekheijük alapján mindenkor válniuk is kell, a kultúra templomaivá, a magas kultúra csarnokaivá. No comment!] Nem képzelhető el ugyanis a hármat egyenrangúan integráló elmélet: ezek konfigurációk, s mindegyiknek megvannak a maga nyereségei és veszteségei. Amikor konfigurációról beszélek, nem logikai játékra gondolok. Az alkotó, a mű és a közönség hármasságából szükségképpen mindig kiemelnek valamit, viszonyuk újrendeződik, s ez komoly következményekkel jár. *Ezek a következmények felvázolnak egy kultúrát, illetve egy kultúrából erednek.*” (A kiemelés az eredetiben található.) Hát – erről van szó. Sapienti sat.

És valami másról, ha nem is egészen másról, a minőségbiztosítás vonatkozásában. Nemcsak azért nem egészen másról, mert hisz a minőség a stratégián méretik le, csak ahhoz viszonyítva fogalmazható-határozható meg értelmesen, hanem mert a minőségbiztosítás is ugyanannak a „kultúrának” (már akár a Radnótitól idézett értelemben vett kultúrára gondolunk, akár arra a tágasabbra, amelyen belül szerves egységben helyezkedik el a „demokrácia alapintézményének” felfogott könyvtár, az élethosszig tartó tanulás, de háromszögelési pontként is felfogható holisztikus egész) a része, mint mindaz, amiről eddig szó esett. De szűkebb értelemben is vonatkoztatható a minőségbiztosításra mindaz, amiről a paradigmaváltás „szól”. Hisz – ha jól értem Zalainé Kovács Éva több színben is villódzó okfejtéseit – a minőségbiztosítás elsősorban nem a megfelelő ISO szabványt jelenti, nem a standardizálható, számszerűsíthető, algoritmusokba foglalható mutatókat és eljárásokat (persze azokat is), hanem éppen azt, amit – értelmezzük metaforaként, a használó, az ügyfél, a könyvtárba betérő metaforája-

ként – az olvasó előtérbe, középpontba helyezése, állítása (és permanens ott-tartása) jelent.

Említettem, hogy tengertanulságú írás A piknik. Nekem ezúttal csak alig néhány felületes tanulság jelzésére nyílt módon. De e kis beszámoló célja nem is annyira az volt, hogy behatóan ismertessem Radnóti opuszát, nem is az, hogy folyományait ecseteljem, hanem az, hogy elolvasásra, továbbgondolásra buzdítsak. Éppen ezért – írásom végére járva – megkísérlem központi metaforáját bemutatni, valamint válaszkísérletet adni a címbe kiemelt kérdésre: Hogyan piknikeljen a könyvtáros?

A könyv és e dolgozat címében szereplő piknik szó manapság fölötte divatos. Az Országimázs Központ kommunikációs igazgatója több előadásában is hangsúlyozta a piknik mint műfaj fontosságát – még országimázs vonatkozásában is. És szólt a piknikszervezés technikájáról is nemegyszer. A Radnóti-könyv címébe azonban nem a divat vagy az aktualitás emelte a szót. A 18. század nagy írója, a Friedell szerint a preklasszikus irodalom kanonozált négyességében (Klopstock, Wieland, Lessing, Herder) Wieland helyére beillesztendő Georg Christoph Lichtenberg mondotta, hogy a könyv (a szöveg) piknik, ahol a szerző hozza a szavakat, az olvasó a jelentést. Érthető hát, hogyan is piknikeljen a szó lichtenbergi értelmében a könyvtáros? Talán úgy, és erre az értelmezésre is a Radnóti-tanulmány adott útmutatásokat, hogy munkálkodását egy piknik résztvevőjeként végezze–értelmezze–értékelje. Olyanként álljon a pult, a polcok, a tájékoztatópont (stb.) mögé-mellé-elé, mint aki elhozta azt, amit a piknik résztvevői tőle kívánhatnak, de ne érezze–tudja–vélje magát vendéglősnek. Nem ő ad mindent (amiért ráadásul busás javadalmazást vár), ő csak a saját részét hozta, a többiek is hozzák a magukét. Azt, ami nélkül a vendégség, összejövetel, társaslélektani szituáció (stb.) ugyanúgy nem jöhet létre, mint ha a piknikre hivatalos másik (ezúttal a könyvtáros) nem hozná a maga részét. Nem a vendéglős ad mindent, a hozzá betérő pedig nemcsak az éhségét, szomszédját hozza. Hanem hozza ki-ki a magáét. És tán némi szerénység is illendő lehet, hisz ahogy Kosztolányi írta volt: „Azok a könyvek, melyek könyvtárad polcain szunnyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellesz, olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombákomok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa...” (VK)